

burlar bölüklere ayrılarak semt karakollarına dağıtıldı. 1911'de birkaç otomobil motorlu tulumalar satın alındı. Balkan savaşları ve I. Dünya Savaşı'nda itfaiye bölüklerinin de cepheye sevki zarureti ortaya çıktı. Bu sebeple askerî itfaiye devre dışı kalınca yangın söndürme görevi belediye ve mahalle sandıklarına kaldı. Bu durum itfaiye hizmetlerinin askeriye den belediye devrine gündeme getirdi. Neticede itfaiye hizmetleri 1923'te İstanbul valisi ve şehremini Haydar Bey zamanında belediyeye devredildi. Mahalle tulumacıları Ağustos 1924'te yasaklandı, atlı ve kırbalı sakalarla birlikte tarihe karıştı. İtfaiyecileri çağdaş meslekî teknik ve pratik bilgilerle donatmak için 1937'de Saraçhane'de bir itfaiye okulu açıldı.

Tulumacılık, bir yangın söndürme işinden ziyade özellikle İstanbul'da gündelik yaşamın ve folklorun önemli unsurlarından biriydi. Tulumba takımlarının isimleri de ilginçti: Toygartepeliler, Çengelköy Türkleri, Hasköy Müsevîleri, Kazlıçeşmeliler vb. İstanbul gençleri ve özellikle ayak takımından gençler arasında tulumacılık bir sevda halini alınca pazı kuvveti, pençe ve koşarlı ayak iddiaları başladı ve bir mahallenin tulumba sandığı semt sakinlerinin yiğitlik, şeref ve namusunun timsali oldu. Sadece çevik ve gözü kara tipler olarak değil aynı zamanda semâi, mani ve destan okumakla da ün salan tulumacılar XIX. yüzyıl İstanbul hayatının önemli tiplerinden biriydi. Çoğunluğu yetimhanelerden ve bekâr odalarından yetişen bu insanlar kendilerinden esirgenmiş hayatı elde etme ideali peşinde koşar, sonuçta kaybeden de kazanan da efsaneye dönüşürdü. Tulumacılık aslında bir tür şehir kabada-yılığydı. Mintanları, rütbe alâmetleri, kahvehane ve koğu muhabbetleri, keçe külâh, yalın ayak ve dizlik fanila şahbazlığı, pırpırlığı ile zamanın gençlerini sarmış bir heves halini almıştı. Bazı tulumacıların kanunsuz işlere karıştıkları, gayri ahlâkî bir hayat tarzı içinde oldukları da belirtilmiştir. Aralarında kavganın eksik olmadığı tulumacılar kendilerine has bir argo ile konuşurlardı. Çoğu edep dışı bu tür konuşmalar tulumacı ağzı şeklinde anılırdı. Genelde tulumacı tiplemesi, ayyaş, serseri ve küfürbaz şeklinde takdim edilirdi. Tavırları ve kıyafetleriyle İstanbul'un en renkli zümrelerinden biri olan tulumacılar, İtalyan ressamı Preziosi ve Fausto Zonaro tarafından resmedilmiştir. Edebiyatta ise Nâbizâde Nâzım'ın *Zehra* (İstanbul 1954) ve Sermet Muhtar Alus'un *Onikiler* (İs-

tanbul 1999) adlı romanlarının kahramanları yine tulumacılarıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

Râşid, *Tarih*, IV, 387-388; V, 18-20; Çelebizâde Âsım, *Tarih*, İstanbul 1282, s. 255-257; Lutfî, *Tarih*, I, 251, 282; Osman Nuri Ergin, *Mecelle-i Umûr-ı Belediye* (İstanbul 1330-38), İstanbul 1995, II, 1077-1097; III, 1119-1255; a.mlf., "Tulumacılar", *İstanbul İçin Şehrengiz*, İstanbul 1991, s. 113-117; a.mlf., "İstanbul İtfaiyesi", *İstanbul Belediye Mecmuası*, sy. 51, İstanbul 1928, s. 140-165; Uzunçarşılı, *Kapukulu Ocakları*, I, 82-86; Tahir Alangu, *Çalgılı Kahvelerde Külhanbey Edebiyatı ve Numuneleri*, İstanbul 1943; M. Halit Bayrı, *İstanbul Folkloru*, İstanbul 1947, s. 22-33; *İtfaiye Tarihçesi ve İstatistiği 1714-1948*, İstanbul 1948; Reşat Ekrem Koçu, *İstanbul Tulumacıları: Yangın Var*, İstanbul 1981; İ. Hakkı Soyyanmaz, *Tulumacılar ve Edirne Tulumacıları*, Edirne 2002; Sermet Muhtar Alus, "Eski Tulumacılar", *YM*, sy. 13 (1939), s. 27-28; Enver Behnan Şapolyo, "Tulumba Teşkilâtı: Gerçek Davut", *İller ve Belediyeler Dergisi*, X/112, Ankara 1955, s. 101-105; Mehmet Tarcan, "Batı Devletlerinde ve Bizde İtfaiye Teşkilatı", *İdare Dergisi*, sy. 279, Ankara 1962, s. 67-83; M. Herterich, "İtfaiye Pompa-larının Tarihçesi: El Tulumbasından Türbinli Pompay'a" (trc. Şefik Okday), *Mühendis ve Makina*, XI/130, Ankara 1968, s. 325-331, 338; İhsan Birinci, "İtfaiye Teşkilatımızın Tarihçesi", *İller ve Belediyeler Dergisi*, sy. 277, Ankara 1968, s. 550-552; a.mlf., "Tulumacılar", *Mesleki ve Teknik Öğretim*, sy. 203, Ankara 1970, s. 22-23; A. Süheyl Ünver, "Bizde İlk Fennî Tulumbayı Kuran Dâvud Gerçek", *Hayat Tarih Mecmuası*, IX/2, İstanbul 1973, s. 8-10; Aliye Önay, "Türkiye'de İlk İtfaiye Teşkilatı", a.e., XIII/5 (1977), s. 63-67; Turgut Kut, "Ülkemizde Yangın Tulumasını İlk Kez İmal Eden Gerçek Davud'un ve Bazı Tulumacıların Mezar Taşları", *TD*, XXXII (1979), s. 771-788; Uğur Göktaş, "Kartpostallarda Tulumacılar", *İlgi*, sy. 51, İstanbul 1987, s. 30-32; a.mlf., "Tulumacılık", *DBİst.A*, VII, 301-303; Mehmet Arslan, "Tulumacı Nâraları", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, sy. 58, İstanbul 1991, s. 46-47; a.mlf., "Osmanlı Saray Şenliklerinde Tulumacılar", a.e., sy. 63 (1992), s. 41-49; Mehmet Ergün, "Külhanbey-Tulumacı Destanları", *Toplumsal Tarih*, XV/86, İstanbul 2001, s. 4-12; Hüseyin Özgür - Sedat Azaklı, "Osmanlıda Yangınlar ve İtfaiye Hizmetleri", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, III/1, Ankara 2001, s. 153-172; Erkan Tural, "Türkiye, Hollanda, İngiltere ve Amerika'da Modern İtfaiye Teşkilatının Kuruluşu ve Harik (Yangın) Nizamnameleri", *Çağdaş Yerel Yönetimler*, XIII/1, Ankara 2004, s. 67-91; Kemalettin Kuzucu, "Széchenyi Paşa ve Osmanlı İtfaiyesinin Modernleştirilmesi (1874-1922)", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, sy. 14, İstanbul 2006, s. 31-52; Abdurrahman Kılıç, "Tulumacı Ağzı", *Yangın ve Güvenlik*, sy. 125 (2009), s. 8-10; Cengiz Orhonlu, "Tulumacı", *İA*, XII/2, s. 50-54; Stefanos Yerasimos, "Tulumacı", *EI²* (İng.), X, 616; "Gerçek Davud Ağa", *İst.A*, VIII, 4287-4289; M. Sabri Koz, "Tulumacı Destanları", *DBİst.A*, VII, 301.

YÜKSEL ÇELİK

TUMANBAY

(bk. TOMANBAY).

TU'ME

(الطعمة)

İhtiyaç sahiplerine ve devlet görevlilerine mülkiyeti devlete ait yerlerden ayrılan tahsisat.

Sözlükte "doymak" anlamındaki ta'm (ta'âm) kökünden türeyen tu'me "yiyecek nesne, lutuf, ikram ve ziyafet" gibi anlamlara gelir. Terim olarak Hz. Peygamber'in hanımlarından başlamak suretiyle bazı ihtiyaç sahiplerine ve devlet görevlilerine devlete ait yerlerden belli miktarda gıda tahsisi yapılmasını ifade eder. İbn Abbas'ın rivayet ettiği bir hadiste Resûl-i Ekrem'in fitir sadakasını oruç tutanların gereksiz ve çirkin sözlerinin bir kefareti ve yoksullar için bir tu'me yaptığı belirtilmektedir (Ebû Dâvûd, "Zekât", 18; İbn Mâce, "Zekât", 21). Sahâbeden Ebû Katâde'nin hac yolunda iken avladığı yabani eşek etinden o sırada ihramlı olanların yiye yiyemeyeceği hususu kendisine sorulduğunda Resûlullah onun Allah'ın kendilerine yedirdiği bir tu'me olduğunu söylemiştir (Buhârî, "Cihâd", 88; Müslim, "Hac", 57).

Terim anlamıyla tu'menin ilk defa Hz. Peygamber'in Hayber arazisindeki uygulamasında ortaya çıktığı söylenebilir. Burada Ketîbe denilen kale arazisinin beşte birinden ve Fedek'in yarısından Resûl-i Ekrem ve yakınlarının aldığı paylara bazı kaynaklarda tu'me adı verilmiştir (İbn Hişâm, III, 363-364; İbn Şebbe, I, 211). Ancak Ali b. Muhammed el-Huzâî, Taberî'ye dayanarak 4 (625) yılında ele geçirilen Nadîroğulları yurduna değinirken bu yerin Resûlullah'a ve ailesine ihtiyaçları kadar yiyecek sağlamaları amacıyla tu'me şeklinde verildiğini, onların da bundan artıyı müslümanların güçlenmesi için harcadıklarını kaydeder (*Tahric*, s. 530, 803; ayrıca bk. Semhûdî, II, 155).

Ganimet ve fey hukukuna uygun biçimde gerek Hz. Peygamber'in şahsına kalan yerler gerekse hanımlarına ayrılan paylar hayatta kaldıkları sürece kendilerine ait olmuş, onlardan sonra bu yerler ve elde edilen gelirler bütün müslümanlar için vakıf (sadaka) haline getirilmiştir. Resûl-i Ekrem bir hadisinde Allah'ın peygambere bir tu'me vermesi durumunda bunun ondan sonra idareyi ele alanın emri altına gireceğini diğer bir hadiste ise kendisini kastederek nebînin bıraktığı bütün malların -ehline tu'me şeklinde yedirdikleri ve giydirdikleri hariç- sadaka kabul edildiğini ve peygamberlere mirasçı olunama-

TU'ME

yaçağını ifade etmiştir (Ebû Dâvûd, "Hârâc", 18-19; *Müsned*, I, 4). Resûlullah ve hanımları da yaşadıkları sürece en aزیyla yetinip kalanını sadaka olarak dağıtmışlar veya cihad yolunda harcamışlardır.

Hz. Peygamber zamanında tu'melerin bazı antlaşmalarda, sosyal güvenlik çerçevesinde zaruri ihtiyaçların ve özellikle gıda ihtiyaçlarının karşılanması yanında siyasal bir boyut kazandığı da olmuştur. Hadramut'tan bir heyetin Medine'ye gelip müslüman olması üzerine Resûl-i Ekrem'in o bölgenin meliki olan Vâil'e bir mektup yazdırarak öşür ödemesi şartıyla sahip bulunduğu arazileri kendisine bırakacağını söylediği, heyet içinde rahatsızlıkları olduğu anlaşılan Mihves adında birine Hadramut'un zekât (öşür) gelirlerinden belli bir tu'me ayırdığı, Mekke'nin fetihinden sonra Hemdân kabilesinin temsilcisi Kays b. Mâlik'in, kabilesinin Müslümanlığı benimsemesini sağlaması dolayısıyla kendisine 300 "farak"lık (Yemen'de kullanılan bir ölçü) bir tu'me tahsis ettiği bilinmektedir (İbn Sa'd, II, 104, 112-113). Tu'me sadece müslümanlara mahsus değildi. Nitekim Hz. Peygamber, Medine'de yaşayan yahudi Ureyz kabilesine her hasat mevsiminde hububat ve hurmadan tu'me vermiştir (Hamîdullah, *el-Veşâ'îku's-siyâsiyye*, s. 98).

Tu'me uygulamasının asıl şeklini devam ettirmekle beraber siyasal amaçlar için kullanıldığı da görülür. Muâviye b. Ebû Süf-yân, kendisine biat etmesi karşılığında Mısır ve Mağrib'i bu eyaletlerin valisi Amr b. Âs'a tu'me olarak bırakmıştır. Aralarındaki şartnâmeye göre buralardaki askerlerin maaşları ve eyaletin ihtiyaçları karşılandıktan sonra artan gelirler beytülmâle gönderilmeyip Amr'a ait olacaktı (Ya'kûbî, II, 197; el-Kindî, s. 31). II. Yezîd de vâlihtlikten çekilmesi için el-Cezîre bölgesini kardeşi Hişâm'a teklif etmişti (Ya'kûbî, III, 55). Tu'meler mülk şeklinde yahut işletme olarak verilen iktâlardan ayrı bir statüye sahiptir. Hayat boyunca tahsis edilen tu'me kişinin ölümü halinde tekrar devlete döner; iktâlarda ise onun mirasçılara intikal eder. Bir yeri tu'me şeklinde işleyen kimsenin oranını öşürünü vermekle mükellef tutulduğunu kaydeden Hârizmî tu'meyi haraç divanı terimleri arasında zikreder (*Mefâtihu'l-ülûm*, s. 86). Tu'melerin bir nevi içtimâî güvence kurumu halinde önemli işlevler yerine getirdiği söylenebilir. Kurumun bu adla ne zaman kadar devam ettiği bilinmemektedir. Osmanlılar döneminde bazı kişilere maaşları yanında arpalık adıyla verilen tahsi-

sat mahiyetleri itibarıyla tu'meye benzetilebilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, I, 4; II, 182, 224; Ebû Dâvûd, "Menâsik", 95-96, "Diyât", 7; Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Hârâc*, Kahire 1397, s. 96-97; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 363-367; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 104, 112-113; VIII, 127; İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîneti'l-münevvere*, I, 211; Ya'kûbî, *Târîh*, Necef 1358/1939, II, 197; III, 55; Kudâme b. Ca'fer, *Kitâbü'l-Hârâc*, Köprülü Ktp., nr. 1076, vr. 86^a; Kindî, *el-Vülât ve'l-kuğât* (Guest), s. 31; Muhammed b. Ahmed el-Hârizmî, *Mefâtihu'l-ülûm* (nşr. İbrâhîm el-Ebyârî), Beyrut 1409/1989, s. 86; Ali b. Muhammed el-Huzâi, *Tahrîcû'd-delâlati's-sem'iyye* (nşr. Ahmed M. Ebû Selâme), Kahire 1401/1981, s. 530, 803; Semhûdî, *Vefâ'ü'l-vefâ bi-ahbâri dâri'l-Muştafa*, Kahire 1326, II, 155; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi* (Tuğ), I, 589; II, 914, 986; a.mfl., *el-Veşâ'îku's-siyâsiyye*, Beyrut 1405/1985, s. 98; Celal Yeniçeri, *İslâmda Devlet Bütçesi*, İstanbul 1984, s. 391 vd.

CELÂL YENİÇERİ

TÛMENÎ

(التومني)

Ebû Muâz et-Tûmenî
(ö. II./VIII. yüzyılın sonları)Mürcie'ye bağli
Tûmeniyye kolunun kurucusu
(bk. MÛRCİE).

TÛMENİYYE

(التومنية)

Mürcie âlimlerinden
Ebû Muâz et-Tûmenî'nin
görüşlerini benimseyenlere
verilen ad
(bk. MÛRCİE).

TUNA

Avrupa'yı
batıdan doğuya doğru aşarak
Karadeniz'e dökülen nehir.

Latince Danubius, Yunanca Istros, Geto-Dakça Donaris, Romence Dunărea, Slavca Dunav, Macarca Duna, Almanca Donau, Fransızca ve İngilizce Danube şeklinde adlandırılmakta olup Türkler tarafından Tuna adıyla anılmıştır. Avrupa'nın Volga'dan sonra en uzun nehridir (2860 km.). Almanya'da Karaorman'dan (Schwarzwald) doğar. Ardından Avusturya, Slovakya, Macaristan, Sırbistan, Hırvatistan, Bulgaristan, Romanya, Moldova Cumhuriyeti ve Ukrayna'dan çoğu defa bu ülkelerin sınır hattını oluşturacak biçimde geçer ve Romanya'daki Chilia (Kili), Sfântul Gheorghe (Hızıril-

yas) ve Sulina ağzlarından Karadeniz'e dökülür. Yatağında daima bol su bulunur ve akış rejimi farklı kesimlerinde farklılıklar gösterir (karmaşık rejim): Yukarı kesiminde Alp rejimi (buzul sularıyla beslenme), aşağı kesimlerinde Doğu Avrupa rejimi (kar sularıyla beslenme) görülür. Nehrin 300'ü aşkın kolu vardır (İnn, Morava, Drava, Sava, Tisa, Jiu, Olt, Argeş, Prut vb.). Başlıca liman/iskelesi Ulm, Linz, Viyana, Bratislava, Budapeşte, Belgrad, Giurgiu (Yergöğü), Braila (İbrâil), Galati ve Tulça'dır (Tulcea). Tuna-Karadeniz (1984) ve Rhein-Main-Tuna (1992) kanalları sayesinde Kuzey deniziyle Karadeniz arasındaki mesafe (3500 km.) tamamen gemi trafiğine açıktır. 1985'te Yugoslavya ile Romanya arasındaki iş birliğiyle Portile de Fier (Terdap / Girdap, Demirkapı) bölgesinde Avrupa'nın en büyük hidrosantral sistemi inşa edilmiş, bunun sonucunda eski Türk Adakalesi sular altında kalmıştır. Tuna'nın sert geçen kış aylarında bazı bölgelerde donduğu bilinmektedir. Bu sert kışlardan sonra çözülen buzların İstanbul Boğazı'na kadar ulaştığı da olur (en son 1954 kışında).

Tuna tarih boyunca devletler arası siyasal ilişkilerde, sosyal ve ekonomik etkinliklerde önemli bir su yolu olarak belirleyici rol oynamıştır. İslâm coğrafyacıları Tuna hakkında bilgi vermişlerse de buraya doğrudan ulaşan ve doğu havzasında hâkimiyet kuran ilk müslüman devlet Osmanlılar'dır. Balkanlar'a yönelen Osmanlı siyaseti genelde önemli su ve kara yollarına sahip olmak üzerine kurulmuş, bu çerçevede Tuna daima önemli bir hedef haline gelmiştir. Tuna'ya yönelen ilk Osmanlı akınları Yıldırım Bayezid döneminde başladı. 1393'te Osmanlılar, Bulgar Tırnova ve 1396'da Bulgar Vidin çarlıklarına son vererek Tuna nehrine ulaştılar. İkinci tarihte Haçlı birlikleriyle Tuna'ya bakan önemli bir askerî üs olan Niğbolu önlerindeki savaş bu hâkimiyeti perçinledi. 1419-1420 yıllarında Aşağı Tuna'nın en kuvvetli kaleleri (Giurgiu/Yergöğü, Turnu/Holovnik/Kule vb.) Osmanlılar'ın eline geçti. Bu arada Dobruca Tunası üzerinde Osmanlı hâkimiyeti tesis edildi, 1420'de bir Osmanlı filosu Tuna ağzındaki Chilia Kalesi'ni kuşattı. Ardından Dinyester (Turla) suyu ağzında ve Karadeniz kıyısında bulunan Boğdan Cetatea Albă (Akkirman) Kalesi'ne saldırı düzenlendi. Böylece Tuna ile Karadeniz arasındaki bağlantıya özel bir önem veren Osmanlı siyasî anlayışı tam anlamıyla ortaya çıkmış oldu. Türkler'i Balkanlar'dan çıkarmak isteyen Macarlar'ın liderliğindeki birleşik hıristiyan ordusu Tuna boyunca